

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Кравчук Олени Ростиславівни
«Громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність Арсена
Річинського (1892–1956)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за
спеціальністю 07.00.01 – історія України

В українській історіографії у наш час спостерігається зростання інтересу до персоніфікації минулого, дослідження громадсько-політичної і культурно-просвітницької праці, наукової, літературної та мистецької творчості видатних діячів. Завдяки таким науковим дослідженням вітчизняна історіографія виходить за рамки загальних політико-соціологічних проблем і наповнюється живим, конкретним змістом, наочно показує хід історії на долях її творців. У той час, коли Україна долає колоніально-імперську спадщину і пропагує діяльність вимушено забутих представників національної еліти, заслуговує на всебічну наукову увагу постать Арсена Річинського, людини, яка трудилася на громадській ниві, зазнаючи репресій з боку польської і радянської влади.

Дисертація авторки є науковим осмисленням громадсько-політичної та культурно-просвітницької діяльності А. Річинського, а також важливим й актуальним кроком до «вписування» його біографії до сучасних історичних студій. Викладені аргументи переконують в актуальності та своєчасності дисертаційного дослідження Олени Кравчук, об'єктом якого обрано «суспільно-політичні та культурно-просвітницькі процеси в Україні наприкінці XIX – у першій половині XX ст.», а предметом «особливості громадсько-політичної і культурно-просвітницької діяльності А. Річинського в окреслений період» (с. 23). Актуальність теми підтверджується і тим, що робота є складовою частиною науково-дослідної теми кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка й виконана у рамках комплексної проблеми «Актуальні проблеми історії XIX–XXI ст.» (номер державної реєстрації 011U002130).

Важливість заявленої проблематики зумовлена також тим, що Арсен Річинський був відомою постаттю на Волині міжвоєнного часу й учасником знакових подій української історії.

У вступі дисертації вміщено усі рубрики, передбачені відповідними нормативними документами, чітко визначено об'єкт і предмет дослідження, окреслено його мету та завдання. Мета роботи визначена вірно, відповідно до якої сформульовано здобувачкою наукового ступеня низку дослідницьких завдань.

Достатньо аргументованим у дисертації виглядає обґрунтування хронологічних рамок і територіальних меж об'єкта вивчення. Не викликає сумнівів наукова новизна рецензованого дослідження, адже у роботі вперше: комплексно і ґрунтовно досліджено громадсько-політичну та культурно-просвітницьку діяльність А. Річинського (1892–1956); проаналізовано й класифіковано історіографічний та джерелознавчий матеріал з досліджуваної проблематики; введено у науковий вжиток значну кількість важливих маловідомих і невідомих, раніше недоступних архівних і рукописних джерел та документів.

Дисертаційна робота має міждисциплінарний характер, використовується науковий інструментарій з новітньої історії України, локальної історії, релігієзнавства, історії Церкви, джерелознавства, публіцистики.

Схвальним є те, що у дисертації порушується комплекс проблем, які дозволяють відтворити різні грані діяльності Арсена Річинського: його суспільно-політичні погляди, релігійні переконання, громадсько-політичну роботу, краєзнавчі дослідження, публіцистику та фахову діяльність. Зазначені проблеми містять чимало недосліджених аспектів, які визначають наукову новизну розвідки.

Дослідницею фахово проаналізовано стан наукової розробки теми. Значна увага в роботі присвячена висвітленню історіографічного доробку українських і зарубіжних вчених. Цілком правильно, що історіографію праць з досліджуваної проблематики авторкою умовно поділено на п'ять груп: до першої групи віднесено загальні праці з нової і новітньої історії України, історії Церкви,

політичної історії, нариси суспільно-політичних рухів; до другої групи – історію Західної України, Польщі, культурного життя, громадських організацій тощо; до третьої групи – праці дослідників української діаспори; до четвертої – дослідження польських учених; до п'ятої – сучасних українських науковців, які безпосередньо стосуються досліджуваної проблеми. Джерельна база дослідження є різноманітною та репрезентативною. Значний науковий інтерес становлять праці А. Річинського (с. 43).

Текст розвідки свідчить, що отриманню достовірних та обґрунтованих результатів дисертації сприяло застосування різноманітних загальнонаукових і спеціальних історичних методів дослідження. Запропонована методологія для вивчення громадсько-політичної і культурно-просвітницької діяльності Арсена Річинського загалом не викликає заперечення. Схвальним є застосування методу діалектичного вивчення історичного процесу і синергетичного методу (с. 52). Доцільним є те, що в дослідженні помітне місце займає синхронний та діахронний метод (с. 53).

У другому розділі «Формування Арсена Річинського як особистості, громадсько-політичного і культурно-просвітнього діяча» розкрито середовище у якому він зростав. Дослідниця навела чимало цікавого матеріалу про формування політичних уподобань А. Річинського (с. 96), про видання часопису «Нова дорога» (с. 98), про освітню та культурницьку працю, наприклад, участь у роботі Заславського повітового учительського з'їзду (с. 101-102). Переконаливою є позиція А. Річинського, як лікаря з гуманними переконаннями і далекоглядністю, наведена дисертанткою, щодо того, що він, *«як медик і педагог, виступав категорично проти дочасної важкої фізичної праці дітей. Вважав, що для держави корисно, щоб молодь зростала сильною та гартованою, а для цього продуктивними реформами слід покращити становище селянства та робітництва, щоб не виникало потреби «псувати здоров'я дітей посилаючи їх з 13 років важко працювати»* (с. 103). Цим невеликим епізодом авторці вдалося показати особистісні риси характеру А. Річинського, його моральність і людяність.

Цілком обґрунтованим є виокремлення у спеціальний розділ питання про громадсько-політичну роботу Арсена Річинського. *Підрозділ 3.1. Вплив на процеси українізації в церковному житті* є важливим для розуміння тогочасної релігійної ситуації. Громадська праця А. Річинського присвячена була переважно українському церковно-національному рухові.

Відзначимо, що «А. Річинський та активісти місцевої «Просвіти» організували і провели значну роботу зі збору підписів під петицією до митрополита Діонісія щодо українізації богослужінь у Володимир-Волинському соборі» (с.116). Частково вдалося здійснювати богослужіння українською мовою. Як вдало підмітила авторка дисертації, що «Впровадження богослужінь українською мовою було першою і важливою перемогою на шляху розбудови Української Церкви» (с.117).

Оригінальним є авторський задум пояснити суспільну позицію А. Річинського, задаючи запитання: *«Чого ж насправді домагався А. Річинський?»* І надати читачам розгорнуту відповідь: *«Він прагнув українізації церковних богослужінь, того, щоб Волинську єпархію очолював єпископ, за походженням українець. Власне А. Річинський у автобіографії зазначав, що «... я розглядав український церковний рух, як один з етапів національного звільнення і зростання українського народу. Таким чином моя суспільна діяльність була направлена на благо українського народу. За цю діяльність польська влада вважала мене революціонером»* (с. 127).

Одним із завдань своєї наукової роботи Олена Кравчук визначила: *«розкрити роль А. Річинського в організації діяльності «Пласту» на Волині»*. Ця проблема розглядається авторкою в окремому підрозділі 3.3. *Роль в організації «Пласту»*. Авторка підкреслює, що Арсен Річинський *«доклав надзвичайних зусиль для популяризації серед молоді Волині та її батьків пластового способу життя. У Володимирі-Волинському міжвоєнний період він був організатором і керівником повітової управи пластунів»* (с. 136).

Організацію життя у пластовому таборі А. Річинський порівнював із устроєм Запорізької Січі, наголошуючи на тому, що *«Табір – це вже наочний зразок пластової держави, що нагадує трохи Січ Запорізьку, й виглядає як*

мініатюра національної держави» (с. 140). У зв'язку з сучасним розвитком скаутського руху на теренах нашого краю, матеріал дисертації може слугувати наочним посібником для організаторів пластового руху і самих пластунів. Зокрема, як пише дисертантка, що *«А. Річинський у Володимирі-Волинському започаткував пластову бібліотеку»* (с.140), то є прекрасна ідея для теперішніх пластунів.

Помітне місце у дисертації відведено пошукові відповіді на питання чи був Річинський членом ОУН? Позитивну відповідь дослідниця не спростовує, проте дипломатично зазначає, що *«Звичайно, що бажання отримати дозвіл на повернення в Україну змусило А. Річинського категорично заперечувати свою причетність до УВО та ОУН»* (с.148).

Предметна сфера четвертого розділу *«Культурно-просвітницька праця»* дослідження є достатньо інформативною. Олена Кравчук акцентує увагу на просвітянській роботі А. Річинського, підкреслюючи його титанічну працю на благо народу: *«організовував курси, влаштовував академії, вистави, концерти, вечорниці»* (с. 177) і це підсилює значимість його громадської діяльності.

Арсен Річинський публікував статті у низці популярних та відомих широкому загалу часописах, а саме: *«Життя і знання»*, *«Літературно-науковий Вістник»*, *«Літопис Червоної Калини»*, *«Вістник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя»*, *«Шлях»*, *«Діло»*, *«Наша Батьківщина»* та інших (с. 183). Великим здобутком є те, що дисертантці вдалося значну частину публіцистичних статей А. Річинського віднайти та проаналізувати.

Пізнавальною гранню діяльності А. Річинського була фотосправа. Ми дізнаємося з дослідження, що він співпрацював із краєзнавчо-туристичним товариством «Плай» у Львові, яке спільно із Українським фотографічним товариством організовувало виставки світлин рідного краю. Власне, у листопаді 1935 р. в музеї НТШ організовано першу краєзнавчу виставку світлин. А. Річинський представив низку своїх світлин, які демонстрували пам'ятки Волині. З його експонатів найцікавішою була світлина *«Домовина воєводи Кисіля»*, у якій розкрито пам'ятку мистецтва, орнаментовану

горельєфами роботи італійських майстрів, на яких зображено батальні сцени (с. 192). Саме такі факти, наведені дослідницею у роботі, надають тексту колоритності і розкривають багатогранність особистості, що досліджується.

У дисертації кожен підрозділ закінчується короткими узагальненнями, а кожен розділ – стислими підсумками. Разом ці узагальнення і підсумки складають основу розгорнутих прикінцевих висновків роботи. Висновки дисертаційного дослідження Олени Кравчук є аргументованими, корелюються з поставленими завданнями та містять достовірні теоретичні результати.

У розділах науковий матеріал дослідницею упорядковано за логічним принципом, що зумовлено специфікою досліджуваних процесів. Хронологічний виклад подій переважає, однак подекуди він чергується із висвітленням проблемних аспектів, власних трактувань подій.

Загалом, дисертація Олени Кравчук – це самостійне, оригінальне, комплексне дослідження, науково обґрунтовані результати якого в сукупності вирішують конкретну мету, спираючись на історичну літературу, методологічні засади та джерельну базу.

Зміст, характер і форма викладу матеріалу засвідчують достатньо професійну підготовку дисертантки, її здатність аналізувати. Основні наукові положення й висновки роботи сформульовані фахово, зі знанням проблем та є обґрунтованими. Слід зазначити, що дисертація Олени Кравчук базується на залученні достатньої кількості джерел – 364 позиції у списку використаних джерел. Важливо, що текст дисертації не переповнений цитатами з документів, уривками листів, фотографіями, а частина їх міститься у додатках, які значно доповнюють наукову розвідку.

На наш погляд, варто було б ще у додатках подати фото матеріалів з музею Арсена Річинського в Кременецькому медичному фаховому коледжі імені Арсена Річинського.

Позитивною стороною дослідження Олени Кравчук є те, що воно позбавлене сухої академічності викладу матеріалу і наповнене конкретними прикладами та фактами. Безсумнівною заслугою є те, що завдяки проведеному

дослідженню вітчизняна історія значно поповнилася новими матеріалами з персональної історії.

Досліджувана тема апробована на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Основні домінанти дисертації викладено в 13 наукових публікаціях.

Важливо підкреслити ідентичність тексту автореферату та основних положень дисертації. Зміст роботи відповідає шифрові спеціальності 07.00.01 – історія України.

Констатуючи в цілому належний кваліфікаційний рівень виконаного дисертаційного дослідження, необхідно висловити *деякі дискусійні положення, побажання та зауваження до роботи, крім уже зазначених:*

1. Під час вивчення впливу родинного виховання й освітнього середовища на формування світогляду Арсена Річинського; розуміння його взаємостосунків з оточенням, виокремлення особистісних рис характеру, початковий етап громадської діяльності, доцільно було би застосувати просопографічний метод у дослідженні. Також вартує уваги і сучасний метод «персональна історія» для всебічного вивчення постаті А. Річинського.

2. На нашу думку потребує доповнення інформація висвітлена авторкою щодо того, як «польська дослідниця М. Папієжинська-Турек розглядає проблеми українізації Православної церкви, оскільки, це є важливим для того, щоб прослідкувати мотиви боротьби А. Річинського. У дисертації зазначено, що церковний рух на Волині у ПЦ «... сформувався з історичного досвіду, котрий, з одного боку, відчував на собі русифікаційний та асиміляційний вплив цієї церкви, з другого – наслідки багато столітнього сусідства з усім польським і католицьким. Виріс рух цей через відродження суспільної свідомості із потреби пошуку національної ідентичності українців» (с.113). Як доповнення, необхідно зазначити, що для розуміння загрозливої ситуації для ПЦ, вчена у своєму дослідженні простежує розвиток брутальних ревіндикаційних акцій польської влади, метою яких була ліквідація Православної церкви.

3. Характеристика історіографії сучасних дослідників була би більш повною, якби дисертантка вказала монографію А. Смирнова «Мстислав (Скрипник)» (Київ, 2009) у якій проаналізовано український національно-церковний рух у міжвоєнний період в Польщі. Хоча й автор у книзі лише один раз згадує А. Річинського.

4. У роботі немає достатнього матеріалу про особисте, сімейне життя А. Річинського, його дружні контакти і стосунки з колегами, учасниками церковного руху й громадсько-політичними діячами. Маємо лише невеличкі епізоди, такі як *«У кожному листі проявляється турбота до чоловіка та хвилювання про стан його здоров'я, бажання якнайшвидше повернути його додому»* (с. 152). Або *«А. Річинському доводилося співпрацювати з багатьма відомими українськими громадськими діячами. Це, Михайло Тележинський, композитор, диригент, публіцист, політичний діяч, який у міжвоєнний період проживав у Володимирі-Волинському»* (с. 176). Також *«Під час перебування Д. Донцова у Володимирі-Волинському він зустрівся у Річинських, що свідчило про дружні стосунки»* (с. 180). *«Саме упродовж 1924–1926 рр. А. Річинський активно співпрацював з о. П. Табінським»* (с. 200). Сподіваємося, що у майбутній монографії дисертантка доповнить ці епізоди, щоб краще зрозуміти етнопсихологію діяча.

5. Безсумнівним плюсом дослідження був би окремий бібліографічний покажчик праць Арсена Річинського в додатках.

Однак висловлені вище окремі зауваження й побажання мають переважно рекомендаційний характер, які дослідниці варто врахувати у своїй подальшій науковій праці над темою й суттєво не впливають на загалом позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вважаю, що тема розкрита і має виразно новаторський характер. На нашу думку, авторка сповна на високому методологічному рівні реалізувала визначені в дисертації завдання. Здобувачка продемонструвала важливі для науковця риси – креативний підхід, цілеспрямованість та логічність висновків.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що дисертаційне дослідження *«Громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність*

Арсена Річинського (1892–1956)» відповідає вимогам п. 9, п. 11, п. 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р.), а його авторка – Олена Ростиславівна Кравчук заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент –

**завідуюча кафедрою історії та
методики навчання Кременецької обласної
гуманітарно-педагогічної
академії ім. Тараса Шевченка,
доктор історичних наук, професор**

І. Б. Скакальська

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
/ НАЧ. В.К
О.В. ПРИСЯЖАЮ

15.04.2021р